

2226

ČESKOSLOVENSKÁ RUSISTIKA

ČASOPIS PRO SLOVANSKÉ JAZYKY
LITERATURU A DĚJINY SSSR

2

NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
1957

OBSAH

O. Zilynskyj:	O problémech a metodě historického studia lidové písně	177—206
A. Zavadová:	Ke vzniku Plechanovovy skupiny Osvobození práce	207—221
Z. Bradáč:	K historii anglo-ruského výboru odborového hnutí 1925 až 1927	222—238

Rozpravy a dokumenty

VI. Šťastný:	Český dělnický tisk o ruské zahraniční politice koncem 19. st.	239—263
Z. Sládek:	K diskusi o znárodnění průmyslu v SSSR	263—267
E. Petří:	K mezinárodním pravidlům přepisu cyrilice	268—273
M. Nevrtlý:	Ivan Franko a dětská literatura	273—277

Recenze a diskuse

A. V. Florovskij:	K historii rusko-německých kulturních vztahů v první polovině 18. st.	278—284
J. Valenta, R. Kvaček:	Synthesa československé zahraniční politiky	284—293
F. Gondor:	Družba národů ČSR a SSSR vo svetle dokumentov slovenských archivov	293—296
K. Horálek:	O vzniku a počátku Slovanů	296—297
K. Horálek:	Nová práce o praslovanském hláskovém systému	297—300
B. Ilek:	M. Drozda: Boj KSR(b) o sovětskou literaturu a jeho ohlas u nás	301—304
Z. Mathauser:	J. Jiša: Česká poesie dvacátých let a básníci sovětského Ruska	304—309
L. Štindl:	Na okraj první části Drozdovy knihy	309—324
J. Jiša:	K bohemistické části práce M. Drozdy	324—333
M. Blahynka:	Poznámky ke knize J. Jiši	333—343

Zprávy a glosy

M. Švankmajer:	Diskuse o otázkách archeografie	344—346
J. Vávra, K. H.:	Práce z dějin německo-slovanských vztahů	346—348
J. Vávra:	Rossica v Zeitschrift für Slawistik	348—351
M. Š.:	K hodnocení Ivana IV.	351—352
J. Vávra:	Dvě zahraniční studie o cestě J. Dobrovského a J. Šternberka do Ruska	352—353
M. Š.:	Britské veřejné mínění a ruská kampaň 1812	353—355
Dk:	Tři nové sovětské příspěvky k problematice sedmdesátých let	355—356
K. H.:	Nový příspěvek k periodisaci dějin KSSS	356—357
K. Herman:	Mezinárodní sborník k výročí první ruské revoluce 1905 až 1907	357—358
J. Kohout:	Ruština v The Slavonic and East European Review	358—361
J. Brettová:	P. J. Černych: Nástin ruské historické lexikologie	361—363
N. Suttá:	Artěmov: Experimentálnaja fonetika	363—365
E. Dvořáková:	Slovník staroslověnského jazyka — ukázkový sešit	365—366
J. Schneider:	Druhé vydání Gvozdněvovy knihy	366—368
M. Zima:	Původ názvu Bílá Rus	368—369
M. Zima:	I. Bas: Podpis Pauljuka Bahryma	369
K. Horálek:	Úvod do theorie verše	369—370
I. S.:	Nové dokumenty o Gorkém a české kultuře	370—372
M. Wágnér:	Nová bibliografie Slovanské knihovny	372—374
J. Hrozičák:	Účast čs. delegátů na oslavách Ivana Franka vo Lvove	374—376
P. P., V. Lapárová:	Návštěva sovětských lexikografů v ČSR	376—377
M. Frydrieh:	Zpráva o pražském zasedání mezinárodního komitétu slavistů	377—378
J. Hrozičák:	Z činnosti ČSI-SAV v Bratislave	378—380

KE VZNIKU SKUPINY OSVOBOZENÍ PRÁCE

A. Závadová

Pronikání idejí vědeckého socialismu do Ruska a vznik ruských marxistických spolků v 80. letech XIX. století znamenalo přelom v ruském revolučním hnutí, jehož theoretickým základem do té doby byl maloburžoasní utopický socialismus narodníků a narodovců. Nereálnost narodnického programu svěbytné cesty k socialismu a nemohoucnost narodnické theorie, plně vnitřních rozporů, byla dokázána mnohaletou revoluční praxí. Rozvoj kapitalismu v Rusku, rozklad rolnické občiny a růst ruské dělnické třídy, tato objektivní skutečnost, která podrývala stále hlouběji kořeny narodnického učení, byla zároveň hlavní příčinou, jež způsobila přechod nejpokrokovějších ruských revolucionářů na posice marxismu. Ruské revoluční hnutí našlo východisko z hluboké krise, kterou prožívalo v polovině 80. let, v učení Marxe a Engelse.

Zrod ruského marxistického směru byl chápán narodniky jako rozkol, který nebezpečně oslabí ruské revoluční hnutí; ostrý ideový boj ruských marxistů proti narodníkům vydávali za bratrovraždu, dokonce za „zradu revoluce“.¹ Nikdo z tehdejších zastánců narodnické „jednoty“ netušil, že právě rozšíření a vítězství marxismu v Rusku připraví nový, do té doby nevídaný rozmach ruského revolučního hnutí.

Prvenství v přijímání a šíření myšlenek vědeckého socialismu v Rusku náleží Plechanovově skupině „Osvození práce“ (v Ženevě) a Blagojevově „Straně ruských sociálních demokratů“ (v Petrohradě). Skupina „Osvození práce“ a Blagojevova „Strana ruských sociálních demokratů“ historicky přímo navazují na narodnické hnutí; jejich členové všichni bez výjimky prošli školou narodnictví — žili v atmosféře narodnických idejí a převážná většina z nich byla aktivními revolucionáři — narodniky. Tato skutečnost vtiskla specifický ráz procesu utváření prvních marxistických spolků a zanechala posléze patrné stopy i na jejich programech (v podobě buď přímého přežívání některých narodnických názorů, anebo bezprostřední reakce na ně). Proto oba tyto spolky zaujímají ve srovnání s pozdějšími marxistickými organisacemi konce 80. a 90. let zvláštní postavení.

Narodnictví (podle Leninovy charakteristiky) je systém názorů, pro nějž jsou typické tyto tři hlavní rysy: 1. Považování kapitalismu v Rusku za úpadek, krok zpět... 2. Uznávání svéráznosti ruského hospodářského zřízení vůbec a rolníka s jeho občinou, artělem atd. zvláště... 3. Ignorování

¹) Viz Lavrovův článek *Zamětki o novych knigach* a práce L. Tichomirova *Čego nam ždat ot revolucii*, uveřejněném v 2. čísle časopisu *Věstnik Narodnoj Volji*, Ženeva 1884.

faktu, že je spojitost mezi inteligencí a právně politickými institucemi země a mezi materiálními zájmy určitých společenských tříd...² Tyto názory byly vlastní v té či oné míře všem proudům a etapám hnutí ruské revoluční inteligence 70. let a plně se rozvinuly v „klasickém narodnictví“ spolku „Zemlja i Volja“.

Na samém počátku 70. let ruská revoluční inteligence byla ještě do určité míry ovlivňována myšlenkami západoevropských utopických socialistů a ohlasy Pařížské Komuny; osobitě, narodnické rysy v jejím programu byly ještě velmi mlhavé, projevovaly se nanějdříve v přejímání některých názorů Gercena a Černyševského na rolnickou občinu. Avšak praktická činnost prvních socialistických propagandistů, jejichž nejvýraznějším (a také posledním) projevem byla tak zvaná „pouť mezi lid“ v roce 1874, měla za následek rychlé vyzrání narodnictví. Propagace socialistických myšlenek mezi rolníky ztroskotala a přinesla mladým nadšencům mnoho zklamání. Neúspěch propagandistů byl podnětem ke změně taktiky, programu i celé struktury revoluční organizace.

Místo jednotlivých, od sebe odtržených kroužků vzniká v roce 1876 první centralisovaný ilegální spolek „Zemlja i Volja“.³ Organizace „Zemlja i Volja“ volila svůj program a taktiku na základě zkušenosti předcházejícího (propagandistického) období. Jak tyto zkušenosti chápali tehdejší revolucionáři, je patrné ze slov narodníka Andreje Željabova: „Náš ne příliš dlouhý pobyt mezi lidem ukázal celou knižnost a doktrinářství našich snah, a na druhé straně nás přesvědčil, že v lidovém vědomí je mnohé, čeho je třeba se přidržovat, u čeho je třeba se na čas zastavit... rozhodli jsme se jednat v zájmech lidu, lidem si uvědomovaných, již ne ve jménu čisté doktriny... To je hlavní rys narodnictví...“⁴

Nové zaměření činnosti ruské revoluční inteligence mělo za následek přechod od propagace „socialismu“ k „buřičské“ agitaci a od neurčitých hesel „socialistického soužití“ ke konkrétnímu revolučnímu programu. Požadavky, obsažené v programu organizace „Zemlja i Volja“ „... předání veškeré půdy do rukou selského pracujícího stavu a rovnoměrné její rozdělení... rozdělení Ruské říše podle přání místního obyvatelstva... vykonávání všech veřejných funkcí občinou, úplná její samospráva“⁵ — vyjadřovaly současné zájmy ruského rolnictva.

V narodnickém programu našel odraz „masový maloburžoasní boj kapitalismu demokratického proti kapitalismu liberálně-statkářskému“⁶ v Rusku.

Ovšem sami narodníci nebyli s to pochopit skutečný smysl jimi vytčených úkolů. V jejich představách rozdělení veškeré půdy mezi rolnickými občinami a občinová samospráva zajišťovaly přímý přechod ruské společnosti k socialismu. V souvislosti s tím v narodnickém učení vystupuje do popředí these o možnostech Ruska „minout kapitalismus“, a ještě více se idealisuje ruské rolnictvo a občina. Snahu po svébytném pojmání a řešení jednotliv-

²) V. I. Lenin, *Spisy* sv. 2, str. 508.

³) Název „Zemlja i Volja“ přijala tato organizace později, roku 1878; v době vzniku se nazývala „Severnaja revoljucionno-narodničeskaja grupa“ (V. Bogučarskij, *Aktivnoje narodničestvo semiděsjatych godov*, Moskva 1912, str. 237).

⁴) *Dělo 1-go marta 1881 g.* (Pravitel'stvennyj otčet) Izdat. „Osvobožděnije truda“, str. 212—213.

⁵) *Archiv „Zemlja i Volja“ i „Narodnoj Volja“*, Moskva 1930, str. 53.

⁶) V. I. Lenin, *Spisy*, sv. 16, str. 102 (rusky).

vých otázek v narodnické theorii obrazně vyjádřil narodnik Sergej Kravčinskij v časopise „Zemlja i Volja“.

„Před pěti lety jsme odhodili německý šat a oblékli jsme se do lidového kroje, abychom byli přijati lidem do jeho prostředí“ — psal Kravčinskij. „Nyní vidíme, že je to málo. Nastala chvíle shodit i se socialismu jeho německý šat a obléci jej též do lidového kroje... Zanechte katechismů a učebnic! Pohruzte se do velikého moře lidu...“⁷

Za této situace v narodnickém hnutí silněji než před tím zapůsobilo na revoluční inteligenci učení M. A. Bakunina.⁸ V knize *Gosudarstvennost i anarchija* Bakunin theoreticky „zdůvodňoval“ narodnickou idealisaci ruského rolnictva: „Lidové masy nosí ve svých instinktech, historicky více nebo méně vyvinutých, ve svých vědomých i živelných snahách všechny prvky své budoucí organisace“.⁹ V téže práci Bakunin rozvinul svou theorii anarchismu, kterou rovněž zakládal na domnělé existenci lidových „anti-státních“ instinktů, historickými podmínkami zdůrazněných u Slovanů vůbec a Rusů zvláště. Bakuninský anarchismus zaujal významné místo v soustavě narodnických idejí. Jeho vliv se projevil v utvrzení záporného poměru narodnictví k politickému boji. Narodníci měli vůči politickému boji své výhrady, vyplývající z jejich základní these o nekapitalistickém vývoji ruské společnosti. Narodníci ztotožňovali politický boj s bojem za politickou svobodu; politický boj pokládali za prospěšný především rodící se ruské buržoasii a proto za neslučitelný s bojem za „socialismus“. Bakuninův anarchismus s jeho závěry o nutnosti „čistě ekonomického radikalismu“ byl pro narodniky theoretickým podložením jejich názorů na tuto otázku.

Mezi theorii narodnictví a revoluční praxí organisace „Zemlja i Volja“ se stále jasněji projevovoval hluboký rozpor. Spolek „Zemlja i Volja“ ostře kritisoval „Severní svaz ruského dělnictva“ za požadavky politické svobody v jeho programu;¹⁰ výsledky činnosti narodníků však dokazovaly, že bez politického boje se nelze obejít. Carský despotismus ztěžoval nejen agitační a propagandistickou, ale i osvětovou práci inteligence mezi lidem. „Pouť mezi lid“, zakládání „narodnických osad“ na vesnici zaplatila revoluční organisace mnoha oběti. Persekuce pokrokové inteligence carskou policií nutila organisaci „Zemlja i Volja“ k akcím „sebeobrany“, které fakticky měly význam politických demonstrací (na příklad — pohřeb umučeného propagandisty S. F. Černyševa; atentát V. I. Zasuličové na generála Trepova, demonstrační pohřeb obětí výbuchu v Muniční továrně v Petrohradě a další). Z dějin „Zemlji i Volji“ je známý případ i vysloveně politické veřejné manifestace (tedy akce, přesahující rámec narodnické „sebeobrany“) na Kazanském náměstí v Petrohradě.¹¹ Rozpor mezi narodnickým učením

⁷) *Revoljcionnaja žurnalistika 70* — ch gg. Vtoroje příloženije k sb. Gosudarstvennyje prestuplenija v Rossii pod redakcijej B. Bazilevskogo, str. 76—77.

⁸) Bakuninovo učení mělo přívržence mezi ruskými revolucionáři již před vznikem spolku „Zemlja i Volja“; sdružovali se v několika kroužcích (t. zv. „buřičských“ — na rozdíl od propagandistických) převážně na jihu Ruska.

⁹) M. A. Bakunin, *Izbrannyje proizveděnija*, t. I. Moskva 1919, str. 237.

¹⁰) Spolek „Severnyj sojuz ruských rabočích“ byl ustaven v prosinci 1878 v Petrohradě. Narodníci kritisovali jeho program ve 4. čísle časopisu „Zemlja i Volja“ (*Revoljcionnaja žurnalistika semiděsjatych godov* str. 200—201)

¹¹) Demontrace 6. prosince 1876 na Kazanském náměstí v Petrohradě se zúčastnilo přibližně 300—350 dělníků a studentů. G. V. Plechanov pronesl řeč (její přesný obsah není znám) a nad hlavami demonstrantů byl vyzdvižen rudý prapor s nápisem „Zemlja i Volja“.

a praxí, ukazující na nutnost politického boje, stává se na začátku roku 1879 palčivým problémem organizace „Zemlja i Volja“.

Narodnictví spolku „Zemlja i Volja“ se rodilo s nadějí, že nový program, odpovídající „přáním lidu“ a nová taktika odstraní překážky, o něž ztroskotaly snahy socialistických propagandistů. Dva roky činnosti organizace „Zemlja i Volja“ přinesly narodníkům nové zklamání. Ukázalo se, že ruský rolník není „instinktivní buřič a anarchista“, že není schopen okamžitě reagovat na výzvy narodníků — revolucí. Tím se dostalo narodnické hnutí do ostré krise. Úkol, jaký si kladli narodníci, vyvolat povstání byl sám o sobě nesplnitelný a podmínky v Rusku pro široké rolnické povstání tehdy nebyly. Narodnický program však (podle mínění narodníků) byl uskutečnitelný jen za předpokladu brzké „co nejrychleji provedené“ rolnické revoluce. S dlouhodobou organizační a agitační přípravou lidového povstání narodníci nepočítali a nemohli počítat, neboť „rozvoj kapitalismu, stále hlubší a hlubší pronikání do života lidu vředů (jazz) buržoasní civilizace hrozilo rozkladem obcí a pokažením lidových názorů...“¹² Nutnost jednat „teď nebo nikdy“ — to byl logický závěr, k němuž vedlo narodníky jejich nazírání na ruskou společnost.

Co zbývalo narodníkům, zklamaným činností mezi lidem, než spolehnout se na vlastní síly? Hrstka revolucionářů mohla aktivně bojovat jen formou individuálního teroru. „Teror“ — psal V. I. Lenin — „byl výsledkem a také příznakem a průvodním zjevem nevěry v povstání, toho, že nebyly podmínky pro povstání...“¹³ Přejít k teroristickým metodám ovšem měnil od základů i celé zaměření revolučního boje. Na prvním místě v programu již nemohl být anarchistický, masový, „čistě ekonomický“ převrat, ale úkol, který mohli (jak se domnívali) sami „teroristé“ splnit — svržení carské vlády, boj za politickou svobodu v zemi. Ve správnosti této změny v revolučním hnutí většinu narodníků utvrzovalo přesvědčení, že neúspěchy jejich agitace tkví jedině v pronásledování revolucionářů carskou vládou.

V organizaci „Zemlja i Volja“ se postupně vytváří nový, teroristický směr. Z počátku se jeho stoupenci snažili zastrít rozpory mezi terorismem a narodnickým programem. „Politická vražda“ — psal *Listok Zemlji i Volji* — „je jediným prostředkem sebeobranu za nynějších podmínek, je jedním z nejlepších agitačních prostředků. Politická vražda — toť uskutečnění revoluce v současnosti“...¹⁴ Teprve poté, kdy se nový směr osamostatnil, teroristé se již nesnažili dokazovat totožnost teroru — se starým narodnictvím. V otázce poměru k politickému boji stanovisko teroristů bylo jasné.

A. Željabov otevřeně prohlásil rozchod s narodnickým anarchismem. „Jsme zastánci státu, nejsme anarchisté. Anarchista — to je staré obvinění“.¹⁵

Tradiční narodnickou teorii socialismu však teroristé nebyli schopni opustit. Ze splnutí politického radikalismu s narodnickým socialismem vyrostla nová doktrína teroristů (t. zv. strany „Narodnaja volja“). Společenský význam demokratického politického převratu program teroristů

¹² Druhý program spolku „Zemlja i Volja“ z roku 1878. *Archiv „Zemlji i Volji“ i „Narodnoj Volji“*, Moskva 1930, str. 60.

¹³ V. I. Lenin, *Spisy*, sv. 10, str. 113.

¹⁴ *Revoljucionnaja žurnalistika semiděsjatych godov* str. 282—283.

¹⁵ *Dělo I-go Marta 1881* (Pravitel'stvennyj otčet) Izdat. „Osvoboždenije truda“, str. 209.

vykládal narodnický „osobitě“. V očích narodovců tento převrat byl opět přímou součástí „socialistické“ revoluce. Avšak na rozdíl od narodnického programu, v němž svržení carismu bylo pouhou epizodou anarchistické revoluce, v plánech teroristů politický převrat se stal prvním a rozhodujícím momentem socialistické revoluce. Revolucionáři, chopíce se moci, zároveň odvrátí nebezpečí kapitalismu v Rusku, neboť, podle jejich mínění, buržoasie je dílem carské vlády. Naděje na úspěch, byla živena vírou, že carská vláda je „kolos na hliněných nohou“, že vláda nemá oporu žádných vrstev ruské společnosti.¹⁶

Tato složitá, avšak vratká konstrukce učení ruských teroristů (která se postupně vytvořila), se v hlavních rysech ztotožňovala s t. zv. „ruským blanquismem“, hlášaným P. N. Tkačevem již řadu let před vznikem organizace „Narodnaja Volja“.

Teroristický směr se ještě v lůně spolku „Zemlja i Volja“ začal samostatně organisovat. Vzniká tajná teroristická skupina „Poběda ili směť“.¹⁷ Rozpory v organizaci „Zemlja i Volja“ se zostřily na jaře r. 1879 v souvislosti se Solovjevovým atentátem na Alexandra II.¹⁸ Bylo nutné se rozhodnout, jaké stanovisko zaujme narodnická organizace k novému proudu v revolučním hnutí. Tuto otázku měl vyřešit ilegální sjezd organizace „Zemlji i Volji“, svolaný do Voroněže v létě 1879.

V době voroněžského sjezdu „Zemlji i Volji“ nebyli ještě stoupcem terorismu vyzbrojeni pozdější narodovčeskou argumentací. Tehdy uznat teror znamenalo rozejít se s narodnickým „socialismem“. Avšak naděje, že teror bude pouze dočasnou formou revolučního boje, a zoufalá situace, v níž se narodnické hnutí octlo, způsobilý, že většina „zemljevců“ se chovala smířlivě vůči novému kursu. Jen jediný rozhodný hlas — hlas G. V. Plechanova — se povzněl na obhajobu uhasínající „Zemlji i Volji“.

Plechanov ostřeji než kdo jiný cítil, že teror znamená konec klasického narodnictví. Ne náhodou právě G. V. Plechanov nepřistupuje k teroru a zůstává „starověrcem“. Plechanov byl jedním z theoretiků narodnického hnutí; zúčastnil se vypracování programu, ve svých článcích v ilegálním časopise *Zemlja i Volja* nejen propagoval myšlenky narodnictví, ale snažil se je vědecky zdůvodnit. Plechanov byl jedním z mála narodnických publicistů, hledajících potvrzení narodnictví v objektivních zákonech vývoje ruské společnosti. V tomto směru jeho práce *Zakon ekonomického razvitija obščestva i zadači socializma v Rossii*, napsaná počátkem roku 1879 a otištěná v třetím a čtvrtém čísle časopisu *Zemlja i Volja* je jediná svého druhu.

Plechanov přiznává, že „formu společenského řádu nelze vymyslet, ... forma se určuje samým životem“.¹⁹ Plechanov psal svou práci pod patrným vlivem myšlenek K. Marxe, s jehož *Kapitálem* se tehdy seznámil. Zájem o Kapitál byl v ruské veřejnosti, zejména mezi revoluční inteligencí, všeobecný; pozornost k Marxovým pracím se ještě zvýšila díky polemice, vyvolané statí J. Žukovského: *K. Marks i jeho kniha o kapitale*, otištěné ve *Věstniku Jevropy* v září 1877. Fakt, že se Plechanov obrací k autoritě Mar-

¹⁶) *Litěratúra partii „Narodnoj Volji“*, Moskva 1930, str. 24—26.

¹⁷) V. M. Figner, *Zapečatlenyj trud*, t. 1. Moskva 1932, str. 146—147.

¹⁸) Vedení organizace „Zemlja i Volja“ zaujalo kompromisní stanovisko; pok narodnika Solovjeva o atentát na Alexandra II. (2. dubna 1879) byl jím považov za Solovjevovu „osobní záležitost“.

¹⁹) G. V. Plechanov, *Sočiněnja*, t. 1—2, Moskva 1920, str. 8.

xově není tedy výjimečný. Pozoruhodný byl Plechanovův poměr k základním myšlenkám Kapitálu, k historicko-materialistické metodě. Na rozdíl od N. K. Michajlovského, který pochyboval o správnosti „historické teorie“ K. Marxe, a stavěl otázku perspektiv vývoje ruské společnosti krajně subjektivisticky,²⁰ G. V. Plechanov přiznával objektivní zákonitosti vývoje společnosti. „Jestliže některá společnost vstoupila na cestu (doslova „napalo na sled“) svého vývoje, není schopná přeskočit přes přirozené formy svého vývoje, ani zrušit je pomocí dekretů“²¹ psal Plechanov.

Ovšem při rozboru konkrétní otázky vývoje ruské společnosti vycházel Plechanov z narodnických axiomat a nemohl proto dospět k správným závěrům. Východisko z neúprosného běhu vývoje Plechanov viděl v tom, že Rusko ještě „nevstoupilo na cestu kapitalistického vývoje jako západoevropské země“, a proto možnost vyvíjet se jinak nebyla ještě pro Rusko ztracena. Tvrzení, že Rusko se nevyvíjí kapitalisticky, Plechanov zakládal na faktu existence občinné držby půdy. Jestliže na Západě vývoj pokračoval od kolektivní práce směrem ke kolektivnímu vlastnictví, pak v Rusku podle mínění Plechanova kolektivní princip ve vlastnictví již existoval (v občině);²² otázka „kolektivní práce“ byla věcí času.²³ „Propagace kolektivní práce přijde na řadu při záměně extensivního hospodaření intenzivním a prvobytné sochy nástroji, které svými vlastnostmi si vynutí kooperaci všech nebo několika členů obcí...“²⁴ psal Plechanov.

Celá práce *Zákon ekonomického rozvoje společnosti a úkoly socialismu v Rusku* svědčí o tom, že Plechanov byl hluboce přesvědčen o správnosti narodnictví i v době jeho počínající krise. Avšak Plechanovo myšlení se přitom nepohybovalo výhradně v rámci narodnické tradice. Plechanov se nebál vyvodit závěry ze své revoluční praxe, i když odporovaly názorům, všeobecně uznávaným v narodnickém hnutí. Zkušenosti z propagandistické práce mezi petrohradskými dělníky Plechanova přesvědčily o tom, že „otázka městského dělníka patří mezi ty otázky, které, dá se říci samým životem, samostatně se staví do popředí na náležité místo navzdory apriorním theoretickým usnesením revolučních činitelů“.²⁵

Plechanov nemohl souhlasit ani se samou metodou individuálního teroru. Plechanov viděl záruku vítězství socialistické revoluce jen v masovém lidovém hnutí. „Dějiny tvoří lid a ne jedinci“,²⁶ psal v té době. Heslo „Osvožení lidu musí být věcí lidu samého“ bylo pro Plechanova svatým příkázáním. S tohoto hlediska Plechanov posuzoval i celý vývoj ruského revolučního hnutí: (přechod od propagace socialismu k agitaci mezi lidem vítal

²⁰⁾ Viz stať N. K. Michajlovského, *K. Marks pered sudoj J. Žukovskogo*. Otěstvennyje zapisky № 10, 1877 god.

²¹⁾ G. V. Plechanov, *Sočiněnja*, t. 1—2. Moskva 1920, str. 10.

²²⁾ G. V. Plechanov jako všichni narodníci zaměňoval pojem „držba půdy“ jménem „vlastnictví“.

Myšlenka, že vývoj Ruska k socialismu může se díť od „kolektivního vlastnictví“ (v občině) ke „kolektivní práci“ se objevuje později v Plechanově práci *Vel'naja občina i jejo věrojatnoje budušeje* (uverejňená v lednu 1880 v časopise *vele Bogatsvo*). Včasný přechod ke společné exploataci polí anebo zkáza v boji s kapitalismem — taková je, podle našeho názoru jediná alternativa pro ruskou vesnickou pozemkovou občinu vůbec, a ruskou zejména“... psal tehdy Plechanov. (G. V. Plechanov, *Soč.* Izd. 2-oe, I, str. 107).

²³⁾ G. V. Plechanov, *Soč.*, t. 1—2. Moskva — 1920, str. 13.

²⁴⁾ G. V. Plechanov, *Soč.*, t. 1—2. Moskva 1920, str. 23.

²⁵⁾ G. V. Plechanov, t. 1—2. Moskva 1920, *soč.* str. 27.

proto, že forma agitace umožňovala působení na široké vrstvy lidu.) Názory, vyjádřené v článku *Zakon ekonomičeskogo razvitiija*, Plechanov nezměnil po určitou dobu ani po rozpadu spolku „Zemlja i Volja“, v době, kdy stál v čele nové organizace „Čornyj pereděl“, která vznikla po rozkolu organizace „Zemlja i Volja“.

Samá organizace „Čornyj pereděl“ neměla téměř žádný vliv na revoluční hnutí let 1879—1881. Byla málo početná a slabá od samého vzniku,²⁷ a nepřispěla ani tím nejmenším k theoretickému základu „Zemlji i Volji“, za jejíž jedinou právoplatnou dědičku a pokračovatelku se pokládala. „Černoperedělci“ na stránkách svého časopisu mnohdy výstižně kritisovali organizaci „Narodnaja Volja“ a nemilosrdně odhalovali nereálnost jejího programu; avšak polemiku s organizací „Narodnaja Volja“ vedli členové spolku „Čornyj pereděl“ s bakuninských posic a opakovali předsudky klasického narodnictví, které, podle slov V. I. Lenina, „kašlalo na svobodu jen pro její buržoasnost“;²⁸ v praxi (až na založení několika dělnických kroužků) „Čornyj pereděl“ za celou dobu svého trvání nic nevykonal.²⁹ Zvýšená aktivity mas v narůstající revoluční situaci 1879—1880 dočasně mohla oživit naděje narodníků spolku „Čornyj pereděl“; na druhé straně zostřené vládní represe proti rolnictvu a dělnickým organizacím, krise vládnoucích vrstev a rozrůstající se činnost teroristů nezbytně podryvaly politický indiferentismus „černoperedělců“ a nutily je krok za krokem opouštět narodnické posice v jedné z hlavních otázek, v otázce politického boje. Kolísavý postoj organizace „Čornyj pereděl“ bránil jakékoliv samostatné revoluční činnosti. Zásadní theoretické vyřešení otázky politického boje bylo prvořadým úkolem, před nímž „Čornyj pereděl“ stál.

V lednu 1880 v životě skupiny „černoperedělců“ — G. V. Plechanova, L. G. Dejče, V. I. Zasuličové, J. A. Stefanoviče nastala velká změna. Z petrohradské illegality, z prostředí plného konspirace a věčného nebezpečí odjela tato skupina do poklidného Švýcarska. Rozhodnutím výboru spolku „Čornyj pereděl“ emigrovali nejvíce „zkompromitovaní“ členové skupiny. Tehdy totiž, po listopadových atentátech narodovců, pronásledování revolucionářů bylo zvláště zostřeno. To však nebyl jediný důvod, proč G. V. Plechanov a jeho soudruzi emigrovali. „Plechanov cítil naléhavou potřebu theoreticky se orientovat v ideovém chaosu a v protikladech úkolů a tendencí ruského revolučního hnutí...“³⁰ psal P. B. Axelrod ve svých vzpomínkách. Příjezd skupiny „černoperedělců“ a zároveň emigrovavších narodovců N. Morozova a O. Ljubatovičové do Ženevy oživil ruskou emigraci. Mnozí emigranti, kteří neprožili rozkol „Zemlji i Volji“, věděli velmi málo o změnách v ruském revolučním hnutí a nedovedli si vysvětlit rozpad organizace. První číslo časopisu *Narodnaja Volja* bylo za hranicemi

²⁷) Po založení měla organizace „Čornyj pereděl“ 22 členů, téměř dvakrát méně než org. „Narodnaja Volja“. Již za několik měsíců po založení, na počátku roku 1880, carské policii se podařilo prostřednictvím zrádce Žarkova organizaci „Čornyj pereděl“ rozbít. „Čornyj pereděl“ znovu ožívá pod oficiálním názvem „Severnoje občestvo Zemlji i Volji“ (název ilegálního časopisu *Čornyj pereděl* nový spolek si ponechal).

²⁸) V. I. Lenin, *Spisy*, sv. 1, str. 164.

²⁹) Založení roku 1879 v Oděse „Jihoruského dělnického svazu“ bylo spíše osobní zásluhou P. B. Axelroda než úspěchem spolku „Čornyj pereděl“. „Černoperedělci“ si ani neudrželi vedení ve „svazu“; „svaz“ přešel k organizaci „Narodnaja Volja“.

(P. B. Axelrod, *Perežitije i peredumannoje*, Berlín 1923, str. 327 a dále).

³⁰) P. B. Axelrod, *Perežitije i peredumannoje*, Berlín 1923, str. 364.

vzácností, a časopis *Čornyj pereděl* ještě nevyšel. Otevřená výměna názorů na veřejných schůzích a bouřlivé diskuse mezi emigranty byly kladné v tom směru, že nutily každého přezkoumat a vyzkoušet sílu a přesvědčivost argumentů, nemohly však ukázat východisko z labyrintu narodnických předsudků.

G. V. Plechanov hledá odpověď na palčivé otázky ruského revolučního hnutí ve vědě. Žádný z tehdejších ruských emigrantů nevyužíval pobytu za hranicemi ke studiu tolik jako Plechanov. Plechanov byl v zahraničí v roce 1880 již po druhé. Po prvé (roku 1877) se skrýval před pronásledováním carské policie (bylo to nedlouho po kazanské demonstraci) krátkou dobu v Berlíně a navštívil i Paříž. Tehdy však, v době rozkvětu narodnictví, netrápil se pochybnostmi a jako skálopevný bakuninec nejen že nepokládal za nezbytné hluboce studovat zkušenosti mezinárodního dělnického hnutí, ale naopak (podle slov Plechanovova životopisce L. Dejče), na německou sociální demokracii Plechanov pohlížel s vysoka, s ironií.³¹ Za necelé tři roky, bohaté převratnými událostmi v ruském revolučním hnutí, se úplně změnily Plechanovovy názory na tuto otázku. Léta 1880—1882 byla v pravém slova smyslu Plechanovova „Lehrjahre“. Plechanov, třebaže se mu dostalo důkladného vzdělání a byl nad jiné sečtělý, s úporností a odpovědností jemu vlastní sestavuje a také plní široký studijní program, v němž nechyběla ani návštěva přednášek a četba odborné literatury z nejruznějších oborů přírodních věd. Systematicky se Plechanov věnoval politické ekonomii — pročítá díla A. Smitha a Ricarda, Guesnaye, Sismondiho. Ve studiu politické ekonomie Plechanov hledá klíč k pochopení hospodářského vývoje Ruska; teprve v emigraci má čas a možnost hluboce se zabývat ekonomikou rodné země. Bohatá knihovna P. L. Lavrova v Paříži, kam Plechanov odjel koncem roku 1880, mu byla k dispozici. Plechanov se vrací ke studiu statistických údajů o rolnickém a řemeslnickém hospodářství, vydaných V. Orlovem. S knihou V. Orlova *Sbornik statističeských svědění o Moskovskoj gubernii*³² se seznámil dříve, jak je patrné z jeho práce *Pozemel'naja obščina i jeho věrojatnoje buduščee*. Tehdy však věnoval pozornost výhradně těm místům, která svědčila alespoň částečně ve prospěch občiny; jasná fakta o rozkladu občiny opomíjel.

Prvořadý význam pro Plechanova měla socialistická literatura, dějiny západoevropského dělnického hnutí, dějiny Internacionály a Pařížské komuny. V pestré směsi Plechanovovy četby, v níž figurovala jména Owena, Saint-Simona, Lassalla a Proudhona, byla díla, která rozhodla o směru jeho dalšího politického vývoje: práce Marxovy a Engelsovy. Zvláštní pozornost při sledování socialistické literatury Plechanov věnoval jim již v Rusku. V emigraci Plechanov studuje speciálně němčinu a prostřednictvím V. I. Zasuličové dokonce navazuje písemný styk s Marxem a Engelsem. První z prací K. Marxe a B. Engelse, s nimiž se seznamuje v roce 1880 a na začátku roku 1881, byly: *Občanská válka ve Francii*, *Bakunisté při práci*, *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*, *K bytové otázce*.³³ Výběr těchto prací nebyl

³¹) L. G. Dejč, *Kak Plechanov stal marxistom*. Proletarskaja revolucija 1922 g, № 7, str. 97.

³²) Jak veliký význam pro Plechanova mělo studium statistického sborníku V. Orlova je vidět již z toho, že z něho čerpal i při práci nad knihou *Naši raznoglasija* v roce 1884.

³³) Údaje o studiu G. V. Plechanova jsou čerpány ze Zápisníku G. V. Plechanova, uveřejněného ve Sborníku *Litěraturnoje nasledije G. V. Plechanova*, № 1, Moskva 1934.

sice systematický, ale také ne náhodný; byl určován potřebami studia i publicistické činnosti (na př. četba *Občanské války ve Francii* spadá do doby, kdy s G. V. Plechanovem polemisoval na stránkách časopisu *Narodnaja Volja* N. I. Kibalčič, jenž se na Marxovu Občanskou válku ve Francii odvolával).³⁴ Se základními Marxovými a Engelsovými pracemi, na příklad s *Manifestem komunistické strany*, s díly *Bída filosofie* a *Anti-Düring* se Plechanov seznámil o něco později. Zvláště hluboce zapůsobil na Plechanova Manifest komunistické strany „...Já osobně mohu říci,“ — psal G. V. Plechanov o mnoho let později, „že čtení ‚Komunistického manifestu‘ mělo epochální význam v mém životě...“³⁵

Plechanov se tak brzy lépe a všestranněji seznámil s Marxovým učením než kdokoliv jiný ze soudobé ruské inteligence. V procesu vytváření Plechanovových marxistických názorů měla tato okolnost rozhodující význam. V té době jeden z hlavních důvodů, jimiž narodníci argumentovali proti uplatňování marxismu (o němž měli narodníci minimální znalosti a skreslené představy) v ruském revolučním hnutí, že Rusko se nevyvíjí kapitalisticky, vyvrátila fakta rozvoje kapitalismu v ruském hospodářství.³⁶ Dřívější jednoznačné tvrzení a pevné přesvědčení o tom, že Rusko mine kapitalismus narodníci museli nahrazovat nadějami, že bude možné zastavit anebo alespoň zpomalit vývoj kapitalismu v Rusku. (Tyto názory, které po prvé v r. 1882 souhrnně tlumočil V. Voroncov v knize *Sudby kapitalizma v Rossiji*, byly jedním z příznaků začínajícího úpadku revolučního narodnictví, jeho evoluce k narodnictví liberálnímu). Plechanov se nebál vyvodit závěry ze studia ruské hospodářské situace a vyvaroval se v této hlavní otázce osudů kapitalismu v Rusku (jak ji formulovali narodníci) narodnických chyb.

Ostatní narodnické předsudky, které Plechanovovi dočasně bránily v plném pochopení vědeckého socialismu, překonával díky vynikajícím intelektuálním schopnostem, a především díky zkušenostem z vlastní dlouhodobé a mnohostranné revoluční činnosti na vesnici i mezi petrohradskými dělníky. Z Plechanovových prací let 1881—1882 je patrný stále silnější vliv marxismu na jeho nazírání, zpočátku se tento vliv neprojevuje ještě v odmítání narodnictví, ale v pokusech o jeho nové přepracování, odpovídající úkolům doby.

Otázka poměru k politickému boji pro „černoperedělce“ zůstávala počátkem roku 1881 nevyřešena. Odmítavý postoj k politickému boji, jež „Čornyj pereděl“ při svém vzniku vyhlásil, uznávání čistě ekonomického radikalismu za situace, kdy celý pokrokový svět s napětím sledoval úporný boj narodovců s carismem, byl déle neúnosný. Mezi černoperedělci je patrné kolísání: část (většina ilegální skupiny v Rusku) se přiklání k organizaci „Narodnaja Volja“. Plechanov se nevzdává kritického postoje vůči teroristům, hledá však novou, theoreticky ověřenou cestu, jak překlenout

³⁴) *Narodnaja Volja* č. 5 *Litěraturnaja partii* „*Narodnoj Volji*“, Moskva 1907, str. 170; pseudonym „A. Dorošenko“ byl vysvětlen D. Kuzminem v knize *Narodovolčeskaja žurnalistsika*. Izdat. Politkatoržan 1930, str. 207.

³⁵) G. V. Plechanov, *Sočiněnjaja*, t. XXIV. Moskva—Leningrad 1927, str. 178.

³⁶) Zvláště v 70. letech došlo k prudkému vzestupu průmyslové výstavby. Na př. za 15 let, v letech 1861—1876 bylo postaveno 16.226 verst železnic, téměř 12 × více než do roku 1861; z toho 47 % bylo postaveno za 5 let, od roku 1871 do roku 1876 (V. M. Verchovskij, *Kratkij istoričeskij očerk načala i rasprostraněnjaja železnych dorog v Rossii*, S. P. 1898, str. 1).

propast (jak tento poměr chápala narodnická bakuninská theorie) mezi ekonomickou, socialistickou revolucí a politickým bojem. Ve svém dopise z ledna roku 1881, uveřejněném v třetím čísle časopisu *Černyj pereděl*, Plechanov shrnuje úvahy o této otázce do těchto závěrů: Svržení absolutismu ještě neodstraní nejdůležitější příčiny zotročení lidu. (Plechanov se tak radikálně odděluje od utopií „narodovolců“) ... Lid, aby mohl uvědoměle čelit vykořisťovatelům, musí být organisovanou silou. Proto je nutné vytvořit revoluční lidové organisace. Boj za politickou svobodu je nutný je však součástí celkového souhrnu nejbližších požadavků lidu.⁴⁷ Tak, pod vlivem západoevropského socialistického hnutí, zkušeností z ruské praxe a marxistické literatury Plechanov opouští v této důležité otázce posice bakuninského anarchismu.

1. března 1881 se konečně podařilo provést atentát na Alexandra II. Hrdinství „narodovolců“ a naděje, že zastrašený Alexander III. ustoupí a daruje Rusku politickou svobodu — úplně získaly ruské revolucionáře všech možných odstínů pro teror. „Černoperedělci“ — emigranti J. Stefanovič, L. Dejč a V. Zasuličová se netajili se sympatiemi k „Narodnoj Volje“; dřívější principiální rozpory mezi organisacemi „Černyj pereděl“ a „Narodnaja Volja“, především v otázce úlohy lidových mas v revoluci (a odtud i v otázce úkolů revoluční inteligence), se zdály nyní podřadné, lehce vyřešitelné, jež nemohly být při troše dobré vůle se strany narodovolců na překážku opětnému sjednocení narodnického hnutí. Dejč a ostatní poukazovali nyní na taková fakta, která mohla svědčit o tom, že ani „Narodnaja Volja“ se nezřekla narodnických tradic působením mezi lidem. Poukazovali na vydávání od prosince 1880 tak zv. *Dělnických novin (Rabočaja gazeta)*, na založení několika propagandistických kroužků atd. Podle mínění „černoperedělců“ bylo třeba jen ještě více tuto činnost rozvinout. J. Stefanovič napsal o novém zaměření činnosti organisace „Narodnaja Volja“ dokonce brožuru, známou pod názvy *Zloba dňa* nebo *Družejje poslanie* a dal se k dispozici Výkonnému výboru organisace „Narodnaja Volja“; brzy odjel do Ruska. Třebaže ostatní „černoperedělci“ nešli tak daleko jako Stefanovič, byla sympatie k teroru a snaha po sblížení s organisací „Narodnaja Volja“ společná všem (i P. B. Axelrodovi, který v té době přijel do Ženevy). Výjimkou byl do určité míry V. G. Plechanov. Na podzim roku 1881 se vrátil z Paříže do Ženevy. Obrat ve smýšlení jeho přátel jej nepotěšil, jak vysvítá z jeho dopisu P. L. Lavrovovi ze dne 31. října 1881. Plechanov píše: „Nálada ženevských soudruhů mne příliš netěší, může být vyjádřena slovy: spojíme se za každou cenu i když budeme smlouvat, pokud to jen bude možné“³⁸. Plechanov neodsuzoval soudruhy za to, že cítí s „narodovolci“, že přiznávají nutnost boje za politickou svobodu: v tom se s nimi plně shodoval. Nezahlašoval však principiální rozdíl mezi svými názory, které tehdy již byly silně ovlivněny marxismem, a teoriemi „narodovolců“. V létě roku 1881 před Plechanovovým odjezdem z Paříže byla v emigrantských kruzích uspořádána diskuse o teroru. Plechanov se diskuse aktivně zúčastnil a z jeho (byť i kusých) poznámek v zápisníku máme možnost si alespoň částečně utvořit představu o jeho tehdejších názorech na nejdůležitější otázky ruského revolučního hnutí.

³⁷) *Černyj Pereděl, Materialy agitacionnoj literatury* I, str. 239—240, Moskva 1932.

³⁸) L. Dejč, G. V. Plechanov, *Materialy dlja biografii, vypusk* I, Moskva 1922, str. 88.

Novým rysem u Plechanova byl jeho kritický poměr k ruskému revolučnímu hnutí jako celku, tedy nejen k organizaci „Narodnaja Volja“, ale i ke klasickému narodnictví. Plechanov se snažil objektivně vysvětlit kořeny narodnictví zvláště ruské ekonomiky, v tom se projevuje jasně vliv marxistických myšlenek. Plechanov ostře odsuzuje narodnictví jako „ekonomické starověrství“ a tím jasně své myšlení odděluje od starých narodnických názorů. V nástinu současných úkolů revoluční inteligence Plechanov po prvé orientoval revolucionáře na ruskou dělnickou třídu. „Navrhujeme organizaci dělnické třídy“ — říká Plechanov. „Osvobození dělníků politické i hospodářské musí být věcí samotných dělníků. Musíme nyní jen ukázat cestu a pomoci jim vytvořit silnou organizaci... Vydáváním literatury, propagací, agitací...“³⁹ Otázku politické svobody Plechanov řeší podobně jako ve zmíněném lednovém dopise do časopisu „Čornyj pereděl“: „politická svoboda jako nejbližší požadavek spojený s požadavky hospodářskými...“⁴⁰ G. V. Plechanov v druhé polovině roku 1881 v otázce hlavních úkolů revolučního hnutí přijal v podstatě marxistický program. Příprava ruské dělnické socialistické strany — toť jeho credo, s nímž vystupuje v roce 1882 v předmluvě k ruskému vydání „Manifestu komunistické strany“ i později v programech skupiny „Osvobození práce“. To však neznamená, že Plechanov již v této době marxisticky řešil všechny současné problémy. I tu nejaktuálnější otázku, otázku politického boje, neměl tehdy ještě zcela vyjasněnu, chápe politický boj jednostranně, v podstatě ztotožňuje politický boj s bojem za politickou svobodu.

Je těžké z útržkovitých zápisků přesně charakterisovat Plechanovův poměr k organizaci „Narodnaja Volja“ a k otázce teroru v té době. Plechanov chápe slabost teroristických method, toho „souboje“ mezi vládou a hrstkou revolucionářů. Ukazuje na rozdíl mezi revolučním významem činnosti teroristů a teoriemi, jimiž se snažili své jednání zdůvodnit, rozlišuje narodovolce „dělající“ od „mluvících“.⁴¹ Přes svůj principiálně kritický poměr k organizaci „Narodnaja Volja“ Plechanov v roce 1882 připouštěl možnost úzké spolupráce s touto organizací, ovšem ne na ideové základně starého narodnictví; věřil, že bude možné od základů přeměnit tuto jedinou existující revoluční organizaci, že bude možné dát jí marxistický obsah.

Na počátku roku 1882 bylo již zcela jasné, že atentát na cara byl politicky neúspěšný, že nepřinesl s sebou to, co od něho „narodovolci“ očekávali. Tato skutečnost nutila i samotné narodovolce hledat posilu u členů spolku „Čornyj pereděl“ a alespoň dočasně ustoupit v otázkách theorie. Rok 1882 proběhl ve znamení praktického sblížení mezi organizací „Narodnaja Volja“ a zahraniční skupinou „Čornyj pereděl“. L. Dežě organizoval a vedl zahraniční tiskárnu „Narodnoj Volji“, s jeho pomocí byl vydáván časopis *Na rodine*, V. Zasuličová byla pověřena výkonným výborem prací v zahraniční organizaci „Červený kříž Narodnoj Volji“.

G. V. Plechanov neotálel s uskutečňováním programu, jež vytyčil. Přikročil k přípravě a vydávání socialistické literatury. Již od roku 1880 byl členem kroužku vydavatelů t. zv. „Ruské sociálně revoluční knihovny“

³⁹⁾ *Litěraturnoje nasledije G. V. Plechanova*, sb. № 1, Moskva 1934, str. 208.

⁴⁰⁾ Tamtéž,

⁴¹⁾ *Litěraturnoje nasledije G. V. Plechanova*, sb. № 1, Moskva 1934, str. 209.

společně s P. L. Lavrovem a ostatními.⁴² Často přes odpor ostatních redaktorů „Ruské sociálně revoluční knihovny“ Plechanov prosazoval, aby byly vydávány především Marxovy a Engelsovy práce. Tak byl jeho zásluhou vydán ruský překlad knihy *Námezdní práce a kapitál*, sám přeložil *Manifest komunistické strany* a získal (prostřednictvím P. Lavrova) ruskou předmluvu autorů Manifestu. Avšak tato činnost Plechanova neuspokojovala. Snil o ruském marxistickém časopise. Když v roce 1882 emigrovavší členové Výkonného výboru organizace „Narodnaja Volja“ — Lev Tichomirov a M. Ošaninová společně s P. Lavrovem požádali Plechanova a Axelroda o spolupráci v novém theoretickém časopise *Věstník Narodnoj Volji*, Plechanov nabídku přijal a stal se jedním z redaktorů. Zdánlivá povolnost Tichomirova a jeho loyálnost vůči marxistickým myšlenkám jen podporovala Plechanovy naděje, že nová orientace organizace „Narodnaja Volja“ se uskuteční; skupina „černoperedělců“ dokonce pomýšlela na to, aby vstoupila do organizace „Narodnaja Volja“ jako celek. Na jaře roku 1882 počalo jednání mezi zahraniční skupinou „černoperedělců“ a Výkonným výborem „Narodnoj Volji“. Výkonný výbor v únoru roku 1882 poslal Dejčovi, Axelrodovi, Kravčinskému a ostatním dopis, aby je informoval o současných zásadách „Narodnoj Volji“, s nimiž při vstupu do organizace měli počítat.⁴³ Z dopisu Výkonného výboru bylo jasné, jaký ideový chaos v organizaci „Narodnaja Volja“ panoval. To však Plechanova a jeho soudruhy (až na S. Kravčinského) neodradilo, kolektivní odpověď Plechanova, Dejče, Zasuličové, Ignatova a Axelroda byla napsána smířlivě. Otevřený nesouhlas projevíli „černoperedělci“ pouze s tím článkem programu „Narodnoj Volji“, v němž se mluvilo o tom, že Výkonný výbor hodlá v brzké době „uchopit moc ve státě“. Třebaže v té době pod přímým Plechanovovým vlivem L. Dejč, V. Zasuličová a N. Ignatov v zásadě marxistické idee přijímají, nedovedou se v otázkách ruského revolučního hnutí ještě samostatně orientovat; pokud jde konkrétně o jejich poměr k organizaci „Narodnaja Volja“, bylo v něm ještě dosti vnitřního kolísání a kompromisu, před nímž je Plechanov musel varovat. „Naše rozpory s Narodovolci“, psal Plechanov L. Dejčovi, „nejsou zdaleka tak nepatrné, jak se může zdát z našeho dopisu, který jsme jim poslali... Jestliže je nezdůrazňujeme, jestliže nepoukazujeme na naše rozpory v dopise, vysvětluje se to tím, že jsme doufali a doufáme mírným způsobem „obrátit“ narodovolčestvo na náležitou cestu...“⁴⁴

Události roku 1883 Plechanovovi názorně ukázaly, že tyto naděje byly mylné. Plechanov, i když při jednání s Výkonným výborem organizace „Narodnaja Volja“ ustupoval, v otázkách theorie žádné kompromisy ne-

⁴²) Původně byli přijati do redakčního kruhu „narodovolec“ N. Morozov a nominálně též L. Gartman. Jejich účast ve vydávání „Ruské sociálně-revoluční knihovny“ byla zcela fiktivní. Přijetí bylo zdůvodněno tím, že, „Sociálně-revoluční knihovna“ neměla být frakční institucí, ale naopak měla spojoval všechny směry revolučního hnutí. (*Ruskaja revoljucionnaja emigracija*“, Zapiska J. V. Stefanoviče. Byloje 1918, № 13, str. 84).

⁴³) Existenci podobného dopisu popírali po více než 40ti letech tehdy ještě žijící členové organizace „Narodnaja Volja“ — V. Figner, A. Příbyleva-Korba, A. Příbylev a M. Čerňavskaja-Bočanovskaja. Na stať L. Dejče *O sblížení a roztržce s narodovolci* v časopise *Proletarskaja revoljucija* odpověděli V. Figner a ostatní protestním dopisem (*Byloje* 1924, č. 25). Polemika mezi L. Dejčem a bývalými narodovolci skončila tím, že byl uvedený dopis Výkonného výboru nalezen v archivu S. Kravčinského. Dopis byl uveřejněn ve sborníku *Gruppa Osvoboždenija truda*, č. 3.

⁴⁴) L. Dejč, G. V. Plechanov, *Matěrialy dlja biografii*, vypusk I, Moskva 1922, str. 93.

připouštěl. V zásadním článku, později věhlasné práci *Socialismus a politický boj*, který napsal pro první číslo nového časopisu *Věstník Narodnoj Volji*, Plechanov se nezastavil před ostrou kritikou jak narodnické minulosti, tak současných teorií a programu organizace „Narodnaja Volja“. Po prvé v rozsáhlé publicistické práci Plechanov použil marxistických myšlenek, načerpaných po tříletém úsilovném studiu, jako zbraně proti hluboce zakořeněným narodnickým předsudkům; že této zbraně užil dobře, ukázala reakce, jakou vyvolala práce „Socialismus a politický boj“ u „narodovolců“ a především u redaktorů časopisu — P. L. Lavrova a L. Tichomirova. Tak si rozhodně Lev Tichomirov „marxistický vliv“ nepředstavoval. „... Vždyť otázka o politice a socialismu by se mohla též rozebírat čistě theoreticky a nekričet o změně programu. A já přece prosil nemluvit právě o změnách (programu), ale prostě rozvíjet svůj...“,⁴⁵ psal Tichomirov P. L. Lavrovovi 4. srpna 1883. O dva dny později v novém dopise Tichomirov pokračoval: „Již jsem Vám říkal, že historická hodnocení Georga (Plechanova — A. Z.) nebyla původně v plánu. Pravděpodobně je vložil naschvál, aby zmařil přijetí práce do tisku.“⁴⁶

Podle názorů „narodovolců“ nemohl jim marxismus, pokud byl hlásán abstraktně, uškodit. Studie P. B. Axelroda *Socialismus a maloburžoasie* byla do časopisu přijata a její pokračování bylo otištěno ve *Věstniku Narodnoj Volji* i po rozchodu s „černoperedělci“. Rovněž Plechanovův článek o A. P. Ščapovovi, v podstatě namířený neméně zásadně proti narodnictví, byl uveřejněn v prvním čísle *Věstniku Narodnoj Volji*.⁴⁷ Avšak jakmile autor přešel k otevřené kritice, k „historickému hodnocení“ narodnictví a zvláště pak činnosti organizace „Narodnaja Volja“, loyálnost Tichomirova a jeho přátel končila. Není nutné ani dodávat, že článek *Socialismus a politický boj* nebyl do časopisu *Věstník narodnoj Volji* přijat. Plechanov z redakce časopisu odešel.

Roztržka, způsobená v podstatě principiálními rozpory mezi marxistickými názory bývalých „černoperedělců“ na jedné straně a „narodovolčeskou doktrínou“ na straně druhé, byla prohloubena osobními neshodami mezi Tichomirovem, Ošaninovou a L. Dejčem. Demoralisující vliv úpadku celé organizace „Narodnoj Volji“ se projevil na jejich členech (na vedení v prvé řadě) v intrikaření, ve zvýšeném zájmu o osobní pletky atd. Jeden ze skandálů, v němž figurovalo jméno bývalého „černoperedělce“ J. Stefanoviče se dotkl přímo Plechanovových soudruhů, především Lva Dejče.⁴⁸ Rozpory mezi skupinou Plechanova a organizací „Narodnaja Volja“ se prohloubily prohlášením M. Ošaninové, že přijetí „černoperedělců“ jako celku do organizace „Narodnaja Volja“ je nemožné, neboť se přiči stanovám. Za takových podmínek bylo jasné, že ke sloučení dojít nemůže. Plechanov a jeho soudruzi, vedení snahou ovlivnit linii organizace „Narodnaja Volja“,

⁴⁵) *Katorga i ssylka* 1923, № 7, str. 19.

⁴⁶) *Sbornik Gruppy Osobožděnjje truda*, № 1, Moskva 1924, str. 248.

⁴⁷) *Věstník „Narodnoj Volji“*, № 1, Ženeva 1883, № 2, Ženeva 1884.

⁴⁸) Šlo o jakési dopisy J. V. Stefanoviče L. Dejčovi, které Tichomirov s Ošaninovou zadrželi. Mezi Tichomirovem a Stefanovičem byly velmi napjaté vztahy; Stefanovič byl zklamán neústupností narodovolců v otázkách taktiky.

(J. Stefanovič, *Dněbnik Karijca*, 1906, str. 60—61). To vše mohlo vzbudit u Tichomirova a Ošaninové podezření, že v dopisech Stefanoviče poměry v organizaci „Narodnaja Volja“ nebudou líčeny pro ně příliš příznivě a to bylo pravděpodobně motivem k zadržení dopisů.

nemohli rozptylovat své síly a vstupovat do organisace jednotlivě (aniž měli záruku, že budou všichni z nich přijati).

Obrat v jednání s představiteli organisace „Narodnaja Volja“ a sled událostí byl tak rychlý, že Plechanov, Axelrod a ostatní měli dojem, že k roztržce došlo na zásah zvenčí, „třetí síly“, v osobě známého zrádce Děgajeva. Ve vzpomínkách *Proč a jak jsme se rozešli s redakcí Věstniku Narodnoj Volji*⁴⁹ G. V. Plechanov usuzoval, že carská tajná policie v čele se Suděžkinem (prostřednictvím svého agenta v organisaci „Narodnaja Volja“ — Děgajeva) se snažila zmařit a skutečně zmařila pokus o posílení organisace „Narodnaja Volja“ novými členy, zahraničními černoperedělci. Stejně vysvětlení podává i P. B. Axelrod ve svých vzpomínkách „Perežitoe a peredumannoe“, tatáž myšlenka se objevuje i v článcích L. Dejče.

Období, v němž probíhalo jednání mezi spolky „Čornyj pereděl“ a „Narodnaja Volja“ bylo nejtemnějším obdobím v dějinách organisace „Narodnaja Volja“, obdobím t. zv. „děgajevštiny“, kdy akce revolucionářů a akce, inspirované provokatéry, se navzájem proplétaly. Některá fakta (na př. příjezd V. Děgajeva do zahraničí v té době) mohou svědčit o věrohodnosti Plechanovova výkladu. Ať tomu však bylo (v otázce Děgajeva) jakkoliv, hlavní příčinou roztržky byly theoretické rozpory mezi mladými marxisty a „narodovolci“. Plechanovovy iluze o možnosti převýchovy narodovolců v marxisty svědčily o tom, že jeho marxistické nazírání nebylo ještě plně vyzrálé; Plechanov si tehdy neuvědomoval, že narodnictví (i jeho zvláštní projev — „narodovolství“) mělo hluboké kořeny v poreformním Rusku, kde převládala třída drobných výrobců. Narodnictví vyjadřovalo jejich zájmy s hlediska drobného výrobce-maloburžo.⁵⁰

Praxe ukázala Plechanovovi a jeho přátelům, že je nutné nejen v otázkách theorie, ale i v organisáčnických otázkách skoncovat s narodnictvím; bylo třeba odhodit i starý archaický název „Čornyj pereděl“ a prohlásit veřejně své marxistické názory. 25. září 1883 ve vyhláše „O vydání knihovny vědeckého socialismu“ kroužek Plechanova, Dejče, Zasuličové, Axelroda a Ignatova se prohlásil za samostatný spolek, nesoucí hrdý název „Skupina Osvobození práce“.

První ruská marxistická organisace byla založena.

АЛЕНА ЗАВАДОВА: К ОБРАЗОВАНИЮ ГРУППЫ „ОСВОБОЖДЕНИЕ ТРУДА“

(РЕЗЮМЕ)

Исторические связи первых русских марксистских кружков — группы „Освобождение труда“ и „Партии русских социал-демократов“ — с народническим движением придают своеобразные черты процессу их формирования. Они оставили следы на программах этих организаций в виде прямых пережитков в некоторых народнических взглядах или в виде непосредственного отклика на них. Кризис народничества в конце 70-х гг. XIX века поставил перед народниками с особой остротой ряд теоретических проблем, без решения которых русское революционное (народническое) движение потеряло бы перспективы дальнейшего развития. Не случайно среди этих проблем центральное место занимал вопрос

⁴⁹⁾ G. V. Plechanov, *Spisy*, sv. XIII.

⁵⁰⁾ V. I. Lenin, *Spisy*, sv. 1, str. 411.

о политической борьбе (отождествляемой народниками с борьбой за политическую свободу). К последнему привлекало внимание народников жестокое преследование революционеров царскими властями, которое и народники ошибочно считали главной причиной их неудач. Большинство народников, разочарованных в деятельности в народных массах, „хождением (в народ)“, нашло временный выход из кризиса в переходе к политическому террору. Эклектически сочетая теорию самобытного народнического социализма с признанием борьбы за политическую свободу, террористы разработали новую, народовольческую программу, венцом которой явился тезис о „захвате власти“ террористами. Народники, несогласные с террором и образовавшие общество „Черный передел“, не смогли отстоять прежние народнические анархистские взгляды на политическую борьбу. После колебаний часть из них присоединилась к „Народной воле“ и лишь небольшая группа чернопередельцев во главе с Г. В. Плехановым искала самостоятельного решения проблемы. Попытка Г. В. Плеханова переработать народническую программу, включая в нее требование борьбы за политическую свободу*) не решала вопроса о соотношении „социализма“ и „политической борьбы“, но вынуждала пересмотреть самое народническую теорию социализма. Целый ряд причин (объективные факты развития капитализма в России, уроки народнического движения, опыт работы среди петербургских рабочих и, наконец, знакомство с работами Маркса и Энгельса во время пребывания Г. В. Плеханова в эмиграции) создал условия для критической оценки Г. В. Плехановым народнических „устоев“ и привел к разрыву Плеханова с традиционными народническими взглядами на перспективы общественно-экономического развития России. Этот важнейший шаг Г. В. Плеханова к научному социализму можно (весьма приблизительно) датировать второй половиной 1881-го года. (См. Записки по дискуссии о терроре 1881 г. в записной книжке Г. В. Плеханова, письмо его Лаврову из конца того же года).

Под прямым влиянием работ Маркса и Энгельса совершалась и дальнейшая эволюция взглядов Г. В. Плеханова на основные теоретические проблемы революционного движения. (В частности в вопросе политической борьбы Плеханов лишь к 1883 году — в работе „Социализм и политическая борьба“ — отходит от народнической трактовки понятия „политическая борьба“).

Возникновение группы „Освобождение труда“, которое явилось результатом восприятия Г. В. Плехановым, П. Б. Аксельродом и др. основ научного социализма, не положило предела этой марксистской эволюции ее основателей; иллюзии Плеханова о возможности перевоспитать народников (народовольцев) в марксистов свидетельствовали о том, что марксистское мировоззрение Г. В. Плеханова ко времени образования группы „Освобождения труда“ не было еще вполне созревшим. Практика (история переговоров с народовольцами) натолкнула Плеханова на правильное отношение к народовольцам; теоретическое же осмысление этого вопроса оставалось делом будущего развития.

*) См. письмо Г. В. Плеханова в „Черном переделе“ № 3.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

О. Зилинский — О проблемах и методе исторического изучения народной песни	177—206
А. Завадова — К образованию группы Освобождение труда	207—221
З. Брадач — К истории англо-русского профсоюзного комитета 1925—1927 гг.	222—238

Сообщения и документы

В. Штястны — Чешская рабочая печать о русской внешней политике 19 в.	239—263
З. Сладек — Дискуссия о национализации промышленности в СССР	263—267
Э. Петру — К международным правилам транскрипции кириллицы	268—273
М. Неврлы — И. Франко и детская литература	273—277

Рецензии и дискуссия

А. В. Флоровский — Страницы из истории русско-немецких культурных взаимоотношений в первой половине XVIII в.	278—284
Я. Валента, Р. Квачек — Работа по чехословацкой внешней политике	284—293
Ф. Гондор — Дружба народов ЧСР и СССР в свете документов словацких архивов	293—296
К. Горалек — О возникновении и происхождении Славян	296—297
К. Горалек — Новая работа о общеславянской фонетической системе	297—300
Б. Илек — М. Дрозда: Борьба КПР(б) за советскую литературу и её отзыв у нас	301—304
З. Матгаузер — Я. Иша: Чешская поэзия 20-ых гг. и поэты советской России	304—309
Л. Штиндл — По вопросам первой части книги М. Дрозды	309—324
Я. Иша — По вопросу богемистической части работы М. Дрозды	324—333
М. Благинка — Заметки по книге Я. Иши	333—343

Хроника и библиография

М. Шванкмаер — Дискуссия о вопросах археографии	344—346
Я. Вавра, К. Г. — Работа из истории немецко-славянских отношений	346—348
Я. Вавра — Rossica v Zeitschrift für Slawistik	348—351
М. Ш. — Об оценке Ивана IV.	351—352
Я. Вавра — Два зарубежных очерка о поездке Й. Добровского и Й. Штернберга в Россию	352—353
М. Ш. — Британские общественные взгляды и русская кампания 1812 г.	353—355
Дж — Три новых советских статьи о проблематике 70-ых гг.	355—356
К. Г. — Новые взгляды о периодизации истории КПСС	356—357
К. Герман — Международный сборник по случаю годовщины первой русской революции 1905—1907 гг.	357—358
Е. Бреттова — П. Я. Черных: Очерк русской исторической лексикологии	361—363
Н. Сутта — Артемов: Экспериментальная фонетика	363—365
Э. Дворжакова — Словарь старославянского языка — образный выпуск	365—366
Я. Шнейдер — Второе издание книги Гвозднева	366—368
М. Зима — Происхождение названия Белая Русь	368—369
М. Зима — И. Бас: Подпись Паулюна Бахрыма	369
К. Горалек — Введение в теорию стиха	369—370
И. С. — Новые документы о Горьком и чешской культуре	370—372
М. Вагнер — Новая библиография Славянской библиотеки в Праге	372—374
Й. Грозиенчик — Участие чехосл. делегатов в торжестве посвященном И. Франку в Львове	374—376
П. П., В. Лапарова — Посещение советских лексикографов в ЧСР	376—377
М. Фрыдрих — Сообщение о пражском заседании международного комитета славистов	377—378
Й. Грозиенчик — Из деятельности ЧСИ-САВ в Братиславе	378—380